

AZ EMBERI JOGOK AMERIKAKÖZI VÉDELME

RAISZ ANIKÓ*

Az emberi jogok védelmének gondolata – Európához hasonlóan – az amerikai kontinensen is viszonylag korán megszületett. A XVIII-XIX. században már ez a kontinens is jelentékenyen hozzájárult a nemzetközi jog fejlődéséhez; e folyamat a XX. századra mintegy evidenciává vált.¹ Az alábbi tanulmány rövid áttekintést kíván nyújtani az emberi jogok védelmének amerikai rendszeréről, a történelmi előzményekre és a szervezeti kérdésekre összpontosítva. Magyarországon a kérdéskörrel egyébként nem foglalkozó szakemberek számára az amerikai emberi jogvédelmi rendszer legutóbb a Tóásó Előd-ügy kapcsán került elő, mint ahol a közeljövőben sajnos – egészen nyilvánvaló emberi jogsértések okán – célszerű lenne lépéseket tenni.² Ám e témakör feldolgozására, megismerésére motivációul szolgálhat az is, hogy habár általánosságban az emberi jogok kirívó megsértése időnként nagy nemzetközi sajtót kap (lásd például a burmai, kínai, darfourai eseményeket), a guatemalai ún. „női genocídiumról”, a közép- és dél-amerikai törzsek olykor második világháborúra emlékeztető megpróbáltatásairól már jóval kevesebb szó esik. Ezen események áldozatainak nemzetközi védelmét pedig az alább – igaz, csak vázlatosan – bemutatott amerikai emberi jogvédelmi rendszer hivatott ellátni.

Az emberi jogok amerikai védelme a pánamerikai gondolattal párhuzamosan fejlődött. A „pánamerikanizmus” kifejezést először 1888-ban használta Blaine amerikai külügyminiszter ezen egyébként már a XIX. század elejétől létező mozgalomra,³ amely latin-amerikai és észak-amerikai részből

* DR. RAISZ ANIKÓ

egyetemi tanársegéd

Miskolci Egyetem ÁJK, Nemzetközi Jogi Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

¹ Lásd a *Jay-szerződésektől* kezdve az államelismerési doktrinákon, a beavatkozás tilalmán át az *estoppel* elvig.

² Éppen az említett magyar vonatkozású aktualitás indokolja azt, hogy e tanulmány a szervezeti kérdésekre koncentrál, és nem vállalkozik a rendkívül jelentős döntéshozatali gyakorlat részletes bemutatására.

³ A fogalom pontos tartalmának meghatározása mindazonáltal nem volt egyszerű. Blaine eredeti koncepcióját csak 1915-ben egészítette ki és foglalta össze Wilson elnök, lásd KOKOTT, Juliane: *Das interamerikanische System zum Schutz der Menschenrechte*. Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Beiträge zum

állt.⁴ Az előbbihez szorosan kötődik Simón Bolívar neve, akinek egyik nagy álma volt a latin-amerikai államok föderációba tömörítése: 1826-ban tartották az első – mint utóbb kiderült, nem maradéktalanul sikeres – kongresszust.⁵ Habár nem valósult meg, olyan víziót vetített előre, amelyet végül a Nemzetek Szövetsége – csaknem egy évszázaddal később – próbált meg működtetni: államok békeközössége, állandó bíróság, jószolgálat stb.⁶ Ami miatt azonban ez az 1826-os kongresszus jelentőséggel bír, az az a tény, hogy az itt aláírt uniós, szövetségi és föderációs szerződés több cikkelye is emberi jogi vonatkozással rendelkezett: a 23. cikk kimondta a belföldiek és külföldiek egyenlőségét a jog előtt, a 27. cikk pedig megtiltotta a rabszolga-kereskedelmet.⁷ Az észak-amerikai politikában a Monroe-elv jelentős befolyásra tett szert, ám ez békésen megfért a pánamerikai gondolattal,⁸ amelynek jegyében 1889/90-ben összehívták az első amerikai konferenciát Washingtonba, ahol 1890 áprilisában aláírták az Amerikai Köztársaságok Nemzetközi Uniójának alapító dokumentumát (az

ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht, Band 92, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1986, p. 9.: „A tanulság az, hogy az amerikai államok nem hadban álló ellenfelek, hanem együttműködő barátok, és növekvő érdekközösségük – a politikai és gazdasági kérdésekkel ellentétben – új jelentőséget tulajdoníthat nekik, mint a nemzetközi ügyek és a világ politikatörténelmének új tényezőinek. Nagyon mély és igaz értelemben vett egységként szerepelnek a világ ügyeiben, olyan spirituális társak, akik közösen lépnek fel, mert közösen gondolkodnak, gyorsan találnak együttérzésre és közös eszmékre. Külön-külön pusztán a háborús rivalizálások összezavart politikai világának tárgyai; ha szellemben és célban egyesülnek, nem csalódhatnak békés sorsukban. Ez a pánamerikanizmus. Nincs benne birodalmi szellem. Ez a jog és függetlenség és szabadság és kölcsönös szolgálat megtestesülése, valós megtestesülése” (Raisz A. ford.).

⁴ KOKOTT: *Das interamerikanische System zum Schutz der Menschenrechte*. p. 3. Ugyanakkor LOCKEY, Joseph Byrne: *Essays in Pan-Americanism*. Kennikat Press, Port Washington, New York, 1939. szerint (p. 1.) a kifejezést először a New York Evening Post használta 1888. március 5-i számában.

⁵ A korai időszakkal kapcsolatban lásd GARCÍA-AMADOR, F.V.: *The Inter-American System, Treaties, Conventions and Other Documents*, (Secretariat for Legal Affairs,) Oceana Publications Inc. London, Róma, New York, 1983. pp. 1-27.

⁶ KOKOTT: *Das interamerikanische System zum Schutz der Menschenrechte*. p. 4.

⁷ CAMARGO, Pedro Pablo: *La proteccion juridica de los derechos humanos y de la democracia en America*, CIA. Editorial Excelsior, Mexikó, 1960. p. 158.

⁸ Sőt, továbbfejlesztését tekintve lásd Rooseveltnél elméletét, miszerint – nem az európai hatalmak, hanem – az Egyesült Államok gyakorolja a „nemzetközi rendőri erő” szerepét a térségben fellépő biztonsági kockázat esetén. Lásd FENWICK, Charles G.: *The Organization of American States, The Inter-American Regional System*, Kaufmann, Washington D.C., 1963. pp. 33-39.

Amerikai Államok Szervezete ezt saját előfutárának tekinti; 1931 óta – Herbert Hoover akkori amerikai elnök kezdeményezésére – április 14-én ünnepli a kontinens a „pánamerikai napot”).⁹ A latin-amerikai államok az elkövetkező évtizedekben több-kevesebb sikerrel küzdöttek az Egyesült Államok befolyása és az ún. „monroeizmus” ellen, ennek eredménye az Amerikai Államok Hetedik Nemzetközi Konferenciáján megszületett 1933-as montevideói egyezmény,¹⁰ amely rögzítette a beavatkozás tilalmának elvét. Más intézmények is jelezték az amerikai államok fokozatos egymásra találását: a Kereskedelmi Hivatal, a Pánamerikai Köztársaságok Titkársága stb.¹¹ A Nyolcadik Konferenciát (Lima, 1938)¹² követően már elkezdtek „amerikaközi rendszerről”¹³ beszélni.

Ami az amerikai kontinens nemzetközi jogát illeti, fejlődésében a XIX. században és a XX. század első felében nem ritkán megelőzte az európaiat.¹⁴ Ugyanez elmondható az emberi jogok területén is. A különböző konferenciák és külügyminiszteri találkozók alkalmával sorra születtek a polgári és politikai jogokkal, általában az emberi jogokkal, a nők jogaival kapcsolatos határozatok: 1910-ben például a Negyedik Nemzetközi Amerikai Konferencia (Buenos Aires) felhívta a kormányokat arra, hogy ne tegyenek indokolatlanul különbséget a nemek között, a Hatodik Konferencia (Havanna, 1928) foglalkozott a polgári és politikai jogokkal, a menekültekkel, a külföldiek jogaival; majd 1938-ban – az európai eseményekre válaszképpen – egy felhívásban már megkülönböztették azon emberi jogokat, amelyek korlátozhatók háború idején, és azokat, amelyek nem – valamint felszólítottak ez utóbbiak messzemenő tiszteletben tartására.¹⁵ Az 1945-ös Amerikaközi Konferenciát a Háború és a Béke problémáiról Mexikóban (Chapultepec) tartották. Az emberi jogok tekintetében itt kiemelkedő jelentőségű az ember alapvető jogainak védelméről szóló XL. határozat¹⁶ – a

⁹ Lásd www.oas.org (2008. 8. 23.)

¹⁰ 1933. december 26. Montevideo, Uruguay, Convention on the Rights and Duties of States. Lásd továbbá FENWICK: *The Organization of American States, The Inter-American Regional System*, pp. 56-58.

¹¹ Lásd bővebben KOKOTT: *Das interamerikanische System zum Schutz der Menschenrechte*, p. 6.

¹² Lásd FENWICK: *The Organization of American States, The Inter-American Regional System*. pp. 62-63.

¹³ KOKOTT: *Das interamerikanische System zum Schutz der Menschenrechte*, p. 7.

¹⁴ Vö. békés vitarendezés, választottbíráskodás stb.

¹⁵ Lásd CAMARGO: *La proteccion juridica de los derechos humanos y de la democracia en America*, pp. 159-160.

¹⁶ CAMARGO: *La proteccion juridica de los derechos humanos y de la democracia en America*, p. 161. Az említett határozatban említésre kerültek a nemzetközi jog emberi jogokra vonatkozó alapelvei, és nemzetközi védelmi rendszert sürgették.

második világháború rádöbbenhetett az emberi jogok és a béke kapcsolatára.¹⁷ Ezt követően sorra születtek az emberi jogok valamilyen szegmensét vagy határterületét tárgyaló határozatok (nők jogai, gyermekek jogai, információszabadság, faji diszkrimináció, szociális alapelvek deklarációja stb.).¹⁸ A Kilencedik Nemzetközi Amerikaközi Konferencián (1948. május, Bogotá) pedig megszületett – mintegy fél évvel megelőzve az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát – az Emberi Jogok és Kötelezettségek Amerikai Nyilatkozata.¹⁹ Megemlítendő még ebben a sorban az alapvető emberi szabadságok tiszteletben tartására ösztönző 1951-es Washingtoni Nyilatkozat, amely alapvetően az amerikai demokratikus államalakulatokat kívánta védeni a „nemzetközi kommunizmus” ellen. 1954-ben a caracasi Tizedik Konferencián többek között hangsúlyozták a képviselői demokrácia és az emberi jogok élvezetének kapcsolatát, valamint elrendelték az amerikai államok belső jogának emberi jogi szempontból történő vizsgálatát. Ugyanakkor az emberi jogok nemzetközi védelmének fejlesztését és különösen intézményesítését az amerikai kontinensen is bizonyos szempontból hátráltatta – és a mai napig hátráltatja – a beavatkozás tilalmának felsőbbrendűsége.

Az amerikai emberi jogvédelmi rendszer alapját maga az 1948-ban létrejött nemzetközi szervezet, az Amerikai Államok Szervezete (Organization of American States, a továbbiakban: AÁSZ) jelenti. A fent említett jelentős kormányközi konferenciákból kinöve – az európai és világ-tapasztalatokon okulva – hozták létre; eleinte 21, később 35 tagból állt, ma – Kuba 1962-es kizárása óta²⁰ – 34 tagállama van.

¹⁷ Az emberi jogokat határaikon belül semmibe vevő, a súlyos emberi jogsértéseket elkövető államhatalmak rendkívül gyakran sértik meg a nemzetközi békét is, vagy egyszerűen olyan helyzetet idéznek elő, amely a nemzetközi békét és biztonságot veszélyezteti: lásd a hitleri Németországtól a Szovjetunió és a jelenkori Oroszországon át Burmáig. Az Észak- és Dél-Amerikát akkoriban elárasztó európai menekültáradat is hozzájárult ahhoz a felismeréshez, hogy az emberi jogok más állam által történő megsértésének gazdasági, politikai és erkölcsi következményei nem feltétlenül maradnak a jogsértő állam határai között.

¹⁸ Vö. CAMARGO: *La proteccion juridica de los derechos humanos y de la democracia en America*, p. 162. Különösen érdekes, hogy a szociális jogok fontosságát már jóval az európai kontinenset megelőzően felismerték.

¹⁹ CAMARGO: *La proteccion juridica de los derechos humanos y de la democracia en America*, p. 163.

²⁰ A „fantom-tag”, Kuba kizárásához az vezetett, hogy a szervezet egyik alapelve a képviselői demokrácia elve. Kuba a castroi fordulat után nem tett eleget ennek a feltételnek, és az „ideológiai pluralizmus” elvét sem teljesítette többé a karibi ország. Kizárását az Egyesült Államok kezdeményezte, a javaslatot végül a többség támogatta. Kuba kizárása azonban azért jelent bizonyos szempontból fantom-tagságot, mert mindez

Az amerikai regionális jog pillérét képezik többek között az évek során kidolgozott és elismert alapelvek, többek között a szuverenitás és függetlenség kölcsönös tiszteletben tartása, az államok egyenlősége, a be nem avatkozás, az erőszak alkalmazásának tilalma – és ezzel párhuzamosan az erőszakos területfoglalások el nem ismerése –, a nemzetközi viták békés rendezése, a kölcsönös segítségnyújtás, és – e tanulmány szempontjából kiemelkedő jelentőséggel – az ember alapvető jogainak elismerése.²¹ Az amerikai regionális jog jelentőségére bizonyítékul szolgál továbbá a Nemzetközi Bíróság ítélete az ismert Haya de la Torre ügyben. Különösen Azevedo és Alvarez bírák különvéleményei hívják fel erre a figyelmet.²²

Az AÁSZ főbb szervei maga az Amerikai Konferencia (Inter-American Conference), a Külügyminiszterek Konzultációs Találkozója (Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs), a Tanács (amelynek többek között szerve az Emberi Jogok Amerikai Egyezményét előkészítő Jogászok Tanácsa – Council of Jurists) és a Pánamerikai Unió.

Az AÁSZ tevékenységei a következő címszavakban foglalhatók össze: viták békés rendezése, regionális kollektív biztonság, a nemzetközi jog fejlesztése és kodifikációja, gazdasági érdekek támogatása, társadalmi érdekek támogatása, valamint a kulturális érdekek elősegítése.²³ Utóbbi három tevékenység kifejezetten is egybekapcsolódott az emberi jogok védelmével – a Nyilatkozatban is szereplő gazdasági, szociális és kulturális jogok kapcsán –, ám az első három tevékenység is kihat az emberi jogok védelmére az amerikai államokban. Az AÁSZ demokráciával kapcsolatos tevékenysége többször került kapcsolatba emberi jogi kérdésekkel, intézményekkel. Fujimori²⁴ 1992-es puccsára (április 5.) válaszként – az 1080. határozat alapján – rögvest működésbe léptek az AÁSZ fogaskerekei a demokrácia érdekében. Ennek egyik

– az AÁSZ megfogalmazása alapján – nem érinti Kuba emberi jogokra vonatkozó kötelezettségeit. Az országot tehát továbbra is kötik az általa elfogadott (alírt és ratifikált) emberi jogi dokumentumok, azaz az AÁSZ Chartában és az Emberi Jogok és Kötelezettségek Amerikai Nyilatkozatában szereplő kötelezettségek, bár a döntési folyamatokban nem vehet részt.

²¹ Lásd FENWICK: *The Organization of American States, The Inter-American Regional System*, pp. 134-149.

²² Lásd továbbá FENWICK: *The Organization of American States, The Inter-American Regional System*, p. 162.

²³ Bővebben lásd FENWICK: *The Organization of American States, The Inter-American Regional System*, pp. 171-től.

²⁴ Akit, amint sajtóhírekből tudjuk, az által elrendelt emberi jogi jogsértések (emberablások, gyilkosságok) miatt – miután Chilében 2005-ben letartóztatták, és 2007-ben kiadták Perunak –, 2009 áprilisában 25 év börtönre ítélt egy perui bíróság.

következménye lett, hogy mintegy egy hónappal később (1992. május 18-án) Fujimori az összehívott *ad hoc* külügyminiszteri találkozón többek között elfogadta azt, hogy az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága különvizsgálatot folytasson a perui emberi jogsértésekkel kapcsolatban.²⁵

Az AÁSZ Charta²⁶ több ponton is utal az emberi jogokra. Először a Preambulum (4) bekezdése említi azokat: „*Meg [vagyunk] győződve arról, hogy az amerikai szolidaritás és jószomszédság igazi jelentősége ezen a kontinensen csak az egyéni szabadság és társadalmi igazságosság az ember alapvető jogainak tiszteletén alapuló rendszerének a demokratikus intézmények keretében történő konszolidációját jelentheti*”.²⁷ A 3. cikk 1) pontja értelmében az amerikai államok elismerik az egyén alapvető jogait, faji, nemzetiségi, vallási vagy nemi alapon történő megkülönböztetés nélkül.²⁸ A 45. cikk értelmében az AÁSZ tagállamok bizonyos alapvető és általános emberi jogi alapelvek²⁹ mentén alakítják politikájukat, és mindent megtesznek ezen elvek alkalmazása érdekében. Noha az itt alkalmazott „*dedicate every effort*”/ „*dedicar sus máximos esfuerzos*” kifejezés („minden erejünkkel azon vannak”, avagy „törekednek arra”) meglehetősen *soft law* benyomását kelti, a Charta mégis jelentőséggel bír. Egyrészt a polgári és politikai jogok mellett a Chartában kiemelkedő szerepet kapnak egyes szociális és gazdasági jogok, sőt, kulturális jogok is, ez pedig önmagában is jelentős. Másrészt ezt a néhány passzust kiegészíti az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottságára vonatkozó – meglehetősen szűkszavú – XV. fejezet (106. cikk),³⁰ így az AÁSZ Charta az amerikaközi

²⁵ CAMINOS, H.: The Role of the Organization of American States in the Promotion and Protection of Democratic Governance, *Recueil des cours, Académie de droit international*, 1998, Tome 273, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Boston, London, pp. 103-238., p. 172.

²⁶ E tanulmány – egy rövid bevezetést követően – a hatályos jogvédelmi rendszer bemutatása a célja, éppen ezért a hivatkozások a Charta hatályos, 1997-es változatára vonatkoznak. Az 1948-as változathoz képest ez egyes cikkekben jelentős módosításokat jelent, mindazonáltal a főbb irányvonalak nem változtak.

²⁷ A szerző saját fordítása.

²⁸ “*The American States proclaim the fundamental rights of the individual without distinction as to race, nationality, creed, or sex.*”

²⁹ AÁSZ Charta, Preambulum, 45. cikk a) pont. E cikk értelmében minden emberi lénynek joga van – faji, nemi, nemzetiségi, vallási vagy társadalmi feltétel nélküli alapuló megkülönböztetés nélkül – az anyagi jólétre és a lelki fejlődésre, a szabadság, méltóság, egyenlő lehetőségek és a gazdasági biztonság körülményei között. A b) és c) pontok egyes, különösen a munkával kapcsolatos szociális jogokra térnek ki. Az i) pont pedig külön kiemeli a jogorvoslat lehetőségét.

³⁰ „*Az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottságának elsődleges feladata az emberi jogok figyelemmel kísérése és védelmének előmozdítása, valamint hogy a Szervezetnek e*

emberi jogvédelmi rendszer egyik – még ha nem is a legfontosabb – alapkövét képezi. Ugyanakkor sokan vannak, akik a Charta fent említett – emberi jogi szempontból vett – erőtlenségét értetlenül fogadják.³¹

A dokumentumok sorában a második kiemelkedő jelentőségű a fent már említett Emberi Jogok és Kötelezettségek Amerikai Nyilatkozata. Ez és a később tárgyalandó Egyezmény egy, az európai modellnél szövevényesebb intézményi rendszert épített fel. Már címéből adódóan is sok figyelmet érdemel azonban az Amerikai Nyilatkozat: kevés emberi jogi dokumentum veszi ugyanis számításba, hogy alapvetően az emberi jogok területén sem csupán jogosultságokról, hanem bizonyos mértékű kötelezettségekről is beszélnünk kell: például a családon belüli (szülő-gyermek-szülő) kötelezettségekről vagy a tanulás avagy az adófizetés (!) kötelezettségéről.³² Ezenfelül tartalmaz – az Egyetemes Nyilatkozathoz hasonlóan – második generációs, gazdasági (pl. munkához való jog), szociális (pl. társadalombiztosítás) és kulturális jogokat. Mindez azonban természetesen szintén csak deklaráció volt, azaz konkrét kötelezettségek ebből – legalábbis akkor – nem származtak az államok részére.³³

Úgy tűnt, az amerikai államok éveken át az emberi jogok „helyett” a beavatkozás tilalmára koncentráltak, mindez azonban gyökeresen megváltozott a kubai forradalmat követően.³⁴ A külügyminiszterek santiagoói találkozója (1959) újabb lökést adott az egyébként már korábban elindult folyamatnak. A Jogászok Amerikai Tanácsa (Inter-American Council of Jurists) már a Tizenegyedik, quitoi Amerikai Konferenciára elkészítette az emberi jogi egyezményt – ahogy az akkori köztudatban is élt – az európai mintájára.³⁵ Ugyanakkor alakították meg az Emberi Jogok Amerikai Bizottságát. E héttagú testület

kérdésekben tanácsadó szerveként szolgáljon. Egy amerikai egyezmény hivatott meghatározni e Bizottság, valamint az ilyen ügyekben felelős egyéb szervek felépítését, hatáskörét és eljárását” (Raisz A. ford.).

³¹ KOKOTT: *Das interamerikanische System zum Schutz der Menschenrechte*, p. 11. Ugyanakkor a Charta születésének – jogi és politikai – körülményeiről lásd DREIER, John C.: *The Organization of American States and the Hemisphere Crisis*, Harper & Row, New York, Evaston, 1962. pp. 30-36.

³² Emberi Jogok és Kötelezettségek Amerikai Nyilatkozata, XXX., XXXI., XXXVI. cikkek.

³³ Lásd CAÑADO TRINDADE, Antonio Augusto: *El sistema interamericano de protección de los derechos humanos (1948-1995): evolución, estado actual y perspectivas*. In: BARDONNET, Daniel – CAÑADO TRINDADE, Antonio Augusto: *Derecho Internacional y derechos humanos / Droit international et droits de l’homme*. Académie de Droit International de la Haye/Instituto Interamericano de Derechos Humanos, San José, La Haye, 1996, reimpresión facsimilar, San José, 2005, pp. 47-95.

³⁴ DREIER: *The Organization of American States and the Hemisphere Crisis*, p. 103.

³⁵ DREIER: *The Organization of American States and the Hemisphere Crisis*, p. 103.

első tagjait 1960. június 29-én választották meg. 1960. október 3-án találkoztak Washingtonban, amely egyben máig a testület székhelye is.³⁶

Végül – nagy késéssel, csakúgy, mint egyetemes szinten – 1969. november 22-én, San Joséban, Costa Ricában aláírták az Emberi Jogok Amerikai Egyezményét. 74. cikke (2) bekezdésének megfelelően azonban csak akkor lépett hatályba, amikor tizenegy állam ratifikálta azt, és ez – csakúgy, mint az univerzális szinten³⁷ – csaknem egy évtizedig húzódott: végül 1978. július 18-án történt meg.³⁸ Az első – a hatályba lépést elősegítő – ratifikáló államok Kolumbia, Costa Rica, Ecuador, El Salvador, Grenada (ő ratifikált 1978. július 18-án), Guatemala, Haiti, Honduras, Panama, a Dominikai Köztársaság és Venezuela voltak. Később csatlakozott Argentína, Barbados, Bolívia, Brazília, Chile, Dominika, Jamaika, Mexikó, Nicaragua, Paraguay, Peru, Suriname, Trinidad és Tobago és Uruguay. (Trinidad és Tobago végül kilépett.³⁹) Mint látható, főként a hispánofon területek írták alá az egyezményt – előbb vagy utóbb –, ám az angolszász érdeklődésébe tartozók,⁴⁰ élén az Egyesült Államokkal

³⁶ Lásd továbbá FENWICK: *The Organization of American States, The Inter-American Regional System*, pp. 116.

³⁷ Követte tehát a kor szellemét: majd' ugyanennyit kellett várni (1966-1976) az ENSZ keretei között született Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának a hatályba lépésére. Lásd még VALKI, László: *Az ENSZ-reformok sorsa. Külügyi szemle*, 2005., Vol. 4., No. 3-4., pp. 95-111.

³⁸ Lásd továbbá BUERGENTHAL, Thomas: *The Evolving International Human Rights System. American Journal of International Law*, October 2006, Vol. 100., pp. 783-809.

³⁹ A vitát a *James kontra Trinidad és Tobago* ügyben (EJAB [Emberi Jogok Amerikai Birósága], James és társai kontra Trinidad és Tobago, id. int., 1999. május 25.) megtett ideiglenes intézkedés, pontosabban annak következményei váltották ki. A siralomházban ülő elítélt ügyében a halálos ítélet végrehajtását függesztették fel; az ügy elhúzódása miatt azonban – a nemzetközi eljárástól független, brit nemzetközösségi szabályok következtében – a halálos ítéletet végül nem lehetett végrehajtani. A sokasodó hasonló típusú kérelmek diplomáciai összetűzésekhez vezettek az emberi jogi fórumok (mind az Amerikai Biróság, mind a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya alapján működő Emberi Jogok Bizottsága tekintetében) és egyes államok (Trinidad és Tobago, valamint Jamaika) között, melyek egy része máig sem rendeződött (Trinidad és Tobago a mai napig nem tért vissza és csatlakozott az Emberi Jogok Amerikai Egyezményéhez. A problémáról bővebben lásd TOMUSCHAT: *Human Rights. Between Idealism and Realism*, Oxford University Press, New York, 2003. pp. 161-162.).

⁴⁰ Antigua és Barbuda, Bahamák, Belize, Kanada, Guyana, St. Kitts és Nevis, St. Lucia, St. Vincent és Grenadines, Egyesült Államok. (Bár tudjuk, a hispánofon-angolszász

és Kanadával, nem. Ez utóbbiak arra hivatkoznak, hogy belső jogvédelmi rendszerük sokkal hatékonyabb, mint az Amerikai Egyezményé. Az azonban nem zárja ki, hogy nála hatékonyabb védelmi mechanizmusok működjenek az államokon belül – sőt, alapvetően ez lenne az emberi jogvédelem célja, és ezt végül Európában a hasonló érveket hangoztató Franciaország is belátta. Guantanamo pedig ékes példájául szolgált annak, hogy a nagy alkotmányos hagyományokkal rendelkező északi államok emberi jogvédelme sem működik tökéletesen. Az Obama-kormányzat a guantanamoi támaszpont bezárásáról döntött egyik első intézkedéseként,⁴¹ sőt, a kyoto-i jegyzőkönyv kérdése is felmerült, ám az Emberi Jogok Amerikai Egyezményéhez való csatlakozás (pontosabban a ratifikáció)⁴² valószínűleg nem szerepel az Obama-adminisztráció közeli terveiben – legalábbis eddig erről nem szóltak a hírek.

Az Egyezmény tartalmilag részben rendkívül hasonlít az alapjául szolgáló Európai Egyezményre, részben lényegesen eltér attól.⁴³ (A hasonlóság egyik oka, hogy az egyezmény kidolgozásában részt vettek európai segítők, például René Cassin is.⁴⁴) Egyezik a felépítési koncepció, az – akkori – európai intézményrendszert vették át, az azonos jogok többé-kevésbé azonos megfogalmazásban szerepelnek (illetőleg az Amerikai Egyezmény szövegébe beépítették néhány helyütt az európai ítélkezési gyakorlat eredményeit is). Olyan jogok is szerepelnek azonban itt, amelyeket az Európai Egyezményhez kiegészítő jegyzőkönyvek csatoltak (például a tulajdonhoz való jog, a mozgás és a lakóhely megválasztásának szabadsága), illetve amelyek az európai változathoz teljességgel hiányoznak (például *expressis verbis* a gyermekek jogai).⁴⁵

felosztás nem ennyire fekete-fehér, pl. Suriname holland érdekszférának tekinthető, Brazília hivatalos nyelve a portugál, és például Jamaika hivatalos nyelve az angol.)

⁴¹ Ugyanakkor a guantanamoi támaszponttal kapcsolatban még számos – többek között jogi – probléma merült fel, a tanulmány készítésének időpontjában még nem rendeződött véglegesen minden kérdés.

⁴² Az Egyesült Államok még 1977-ben aláírta az Egyezményt; csak nem ratifikálta.

⁴³ Lásd továbbá BERNHARDT, Rudolf: *Der Schutz der Menschenrechte durch internationale Gerichte: Erfahrungen und Perspektiven*. Carl Heymanns Verlag KG, Köln, Berlin, Bonn, München, 2003.

⁴⁴ PARKER, Mary Caroline: „Other Treaties”: The Inter-American Court of Human Rights Defines its Advisory Jurisdiction. *American University Law Review*, Fall 1983, Vol. 33., pp. 211-243., l. 114. Lásd továbbá BAYEFESKY, Anna F.: Making the Human Rights Treaties Work. In: CLAUDE, Richard Pierre–WESTON, Burns H. (eds.): *Human Rights in the World Community, Issues and Action*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006, pp. 315-323.

⁴⁵ EJAE (Emberi Jogok Amerikai Egyezménye), 21., 22., 19. cikkek. Lásd még BUTLER, Israel de Jesús: The Rights of the Child in the Case Law of the Inter-American Court of

Ezenfelül az Amerikai Egyezmény 26. cikke – igaz, csak programjellegűen – a gazdasági, szociális és kulturális jogok védelmét is előírja.⁴⁶

Ami az emberi jogok védelmének amerikaiközi intézményeit illeti, szembeötlő az Emberi Jogok Amerikai Bizottságának kettős szerepe. Feladatainak ugyanis csak egy részét képezi az a hatáskör, amelyet az AÁSZ Charta utal ki számára. Egyéb funkcióit ugyanis a – jóval később megszületett – Emberi Jogok Amerikai Egyezménye rendezi.

Egyrészről tehát az Amerikai Bizottság – az AÁSZ Charta és az Amerikai Nyilatkozat alapján – eljár azon államok tekintetében, amelyek nem ratifikálták az Amerikai Egyezményt. Egyik legismertebb ügye e tekintetben mindenféleképpen a guantanamói fogolytáborral foglalkozott – ebben szólította fel *sürgős* cselekvésre már *nyolc* esztendővel ezelőtt az Amerikai Bizottság az amerikai kormányzatot.⁴⁷ Ez is mutatja, hogy a bizottsági határozat jogi ereje nem vetekedhet a Bíróságéval...⁴⁸

Másrészről az Amerikai Egyezmény alapján az Amerikai Bizottság – a korabeli európai rendszerhez hasonlóan – egyfajta filterfunkciót lát el, azaz ügy az Amerikai Bírósághoz csak rajta keresztül jut el. Az Amerikai Egyezmény alapján ugyanis – Európához hasonlóan – háromfajta eljárás indulhat: tanácsadó véleményezési, egyéni panaszjogon alapuló és államok közötti; ez utóbbira még nem volt példa az amerikaiközi rendszerben.⁴⁹ A tanácsadó véleményezési eljárás teljes mértékben a Bíróság hatásköre, ott a Bizottság legfeljebb kezdeményező vagy véleményező szerepet lát el. Az Amerikai Bíróság tanácsadó véleményezési gyakorlata Európával ellentétben igen jelentős, többek között olyan kérdésekben foglaltak állást, mint a

Human Rights: Recent Cases. *Human Rights Law Review*, 2005., Vol. 5., pp. 151-166., p. 155.

⁴⁶ Ennek vizsgálatára valóban nagyon ritkán, de sor került.

⁴⁷ Lásd például SHELTON, Dinah: The Legal Status of the Detainees at Guantánamo Bay: Innovative Elements in the Decision of the IACionHR of 12 March 2002. *Human Rights Law Journal*. 2002/23, pp. 13-18.; TOMUSCHAT, Christian: Human Rights. *Between Idealism and Realism*. Oxford University Press, New York, 2003., p. 182. A guantanamói kérdés azóta többször is visszatért az Amerikai Bizottsághoz (pl. 2006, 2008).

⁴⁸ A Bizottság nem kötelező, a Bíróság kötelező erejű döntést hoz.

⁴⁹ Erre vonatkozóan egyébként az EJAE 45. cikk értelmében külön elfogadó nyilatkozatot kell tenni; máig mindössze tíz állam tett ilyet: Argentína, Chile, Kolumbia, Costa Rica, Ecuador, Jamaika, Nicaragua, Peru, Uruguay és Venezuela.

halálbüntetés,⁵⁰ a konzuli kapcsolattartáshoz való jog⁵¹ avagy a migráns munkavállalók kérdése.⁵²

Az Amerikai Bizottság ugyanakkor a legjelentősebb szerephez az egyéni panaszjogból elindult eljárásokban jut.⁵³ Itt is kettéválik ugyanis az Egyezmény intézményi rendszere: az azt aláíró államok közül ugyanis nem mindegyik fogadta el az Amerikai Bizottság joghatóságát, pusztán Argentína, Barbados, Bolívia, Brazília, Chile, a Dominikai Köztársaság, Kolumbia, Costa Rica, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Panama, Mexikó, Nicaragua, Paraguay, Peru, Suriname, Trinidad és Tobago, Uruguay és Venezuela (azaz 22 állam).⁵⁴ A maradék államok tekintetében a Bizottság az egyéni panasz-eljárás végső fóruma. Itt a Bizottság megpróbálkozhat – és erre gyakran sor is kerül – úgynevezett barátságos megegyezés („*friendly settlement*”) létrehozatalára a felek között; illetve maga is eldöntheti az ügyet. E lehetőségek szintén fennállnak az Amerikai Bizottság joghatóságát elfogadó államok tekintetében is, de azok vonatkozásában – ha az ügy súlya, vagy az állam együttműködési hajlandóságának hiánya erre sarkallja – az Amerikai Bizottság az Amerikai Bizottság elé is terjesztheti az ügyet.⁵⁵

A héttagú Amerikai Bizottság – az Amerikai Bizottsággal és a jelenlegi Emberi Jogok Európai Bizottságával ellentétben – nem állandóan működő szerv: évente két-háromszor gyűlnek össze a bírák a székhelyen, San

⁵⁰ EJAB, Advisory opinion OC-3/83 of September 8, 1983, Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) American Convention on Human Rights) (A halálbüntetéssel kapcsolatos korlátozások).

⁵¹ EJAB, Advisory opinion OC-16/99 of October 1, 1999, The right to information on consular assistance in the framework of the guarantees of the due process of law (A konzuli segítségnyújtásról szóló információhoz való jog a tisztességes eljáráshoz való jog keretei között).

⁵² EJAB, Advisory opinion OC-18/03 of September 17, 2003, Juridical Condition and Rights of the Undocumented Migrants (A papír nélküli bevándorlók jogi helyzete és jogai).

⁵³ Lásd továbbá CASSEL, Douglass: The Inter-American Human Rights System: A Functional Analysis. In: *Liber Amicorum Héctor Fix-Zamudio*. Secretaría de la Corte Interamericana de Derechos Humanos, San José, Costa Rica, 1998, pp. 521-537.; CERNA, Christina: The Inter-American Commission on Human Rights: Its Organisation and Examination of Petitions and Communications. In: HARRIS, David J. – LIVINGSTONE, Stephen (ed.): *The Inter-American System of Human Rights*. Clarendon Press, Oxford, 1998, pp. 65-114.

⁵⁴ Lásd <http://www.cidh.org/Basicos/English/Basic4.Amer.Conv.Ratif.htm>.

⁵⁵ Lásd továbbá FAÚNDEZ LEDESMA, Héctor: *El sistema interamericano de protección de los derechos humanos: Aspectos institucionales y procesales*. Instituto Interamericano de Derechos Humanos, San José, Costa Rica, 1999.

Joséban (Costa Rica), és néhány hét alatt hozzák meg intézkedéseiket és ítéleteiket. Természetesen *ad hoc* bírák is csatlakozhatnak hozzájuk, ha az állam úgy véli, szeretne élni ezzel a lehetőséggel.⁵⁶ Az ítélezési szünet ideje alatt természetesen – például az áldozat védelmét szolgáló ideiglenes intézkedés tekintetében – a Bíróság elnöke egymaga is dönthet.

Az Amerikaközi Bíróság tanácsadó véleményezési jogkörét tudta hamarabb gyakorolni, már az 1980-as évek elejétől. Peres ügyek⁵⁷ csak a '80-as évek végén kerültek elé. Legelőször az úgynevezett „hondurasi eltűnések ügyekkel” találkozott, amelyekben erőszakos eltűnés áldozatairól volt szó.⁵⁸ E tekintetben jelentős jogfejlesztést hajtott végre a Bíróság, ám egyéb ügyek tekintetében is kiemelkedőt alkotott: például a tisztességes eljáráshoz való jog,⁵⁹

⁵⁶ Ez történt például a Maritza-Urrutia ügyben (EJAB, Maritza Urrutia kontra Guatemala, merits, rep., costs, 2003. november 27. C. sorozat No. 103.) vagy a Serrano-Cruz nővérek ügyében (EJAB, Serrano-Cruz Sisters kontra El Salvador, prel., 2004. november 23. C. sorozat No. 118.). Ugyanakkor a Huszadik tanácsadó véleményben már árnyaltabban szemlélik ezt a kérdést (lásd a tanácsadó véleményezési eljárásról szóló fejezetet).

⁵⁷ LALY-CHEVALIER, Caroline–DA POÏAN, Fanny–TIGROUDJA, Hélène: *Chronique de la jurisprudence de la Cour Interaméricaine des Droits de l'Homme (2002-2004)*, in: *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 62/2005, pp. 459-498.; CANÇADO-TRINDADE, Antonio Augusto: *The Inter-American Court of Human Rights at a crossroads: Current challenges and its emerging case-law on the eve of the new century*, in: MAHONEY, Paul - MATSCHER, Franz–PETZOLD, Herbert–WILDHABER, Luzius: *Protection des droits de l'homme: la perspective européenne, mélanges à la mémoire de Rolv Ryssdal*, Köln, Berlin, Bonn, München, Carl Heymanns Verlag, 2000, pp. 167-191.; CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto: *Selected Aspects of the Case-Law Under the Inter-American System of Human Rights Protection*. In: BORBA CASELLA, Paulo (ed.): *Dimensão Internacional do Direito; Estudos em Homenagem a G. E. do Nascimento e Silva*. Editora LTr, São Paulo, 2000, pp. 493-511.; CERNA, Christina M.: *How the Inter-American system for the protection of human rights has contributed to the development of international law*. In: DELAS, Olivier–CÔTÉ, René–CRÉPEAU, François–LUPRECHT, Peter (ed.): *Les juridictions internationales: complémentarité ou concurrence?* Bruylant, Brüssel, 2005, pp. 127-151.

⁵⁸ Lásd még BUERGENTHAL, Thomas–NORRIS, Robert–SHELTON, Dinah: *Protecting Human Rights in the Americas (Selected Problems)*. N. P. Engel, Kehl, Starsbourg, Arlington, 1990.

⁵⁹ Lásd például a Kilencedik tanácsadó véleményt, EJAB, *Judicial Guarantees in States of Emergency* (Arts. 27(2), 25 and (8) American Convention on Human Rights). *Advisory Opinion OC-9/87 of October 6, 1987. Series A No. 9.* (Bírói garanciák a szükséghelyzetekben).

a fogvatartás feltételei,⁶⁰ az amnesztiatörvények,⁶¹ vagy a belső jogorvoslati fórumok kimerítése⁶² terén.⁶³ Az Amerikai Bíróság egy-egy ügygel sokkal többször találkozhat, mint európai társa: egyetlen ügy kapcsán – optimális esetben – akár öt ítélet, és számtalan végzés is születhet: ez utóbbi az ideiglenes intézkedések, illetve az ítéletnek való megfelelés terén. Ítélet pedig születhet külön-külön vagy egyszerre a hatáskör, az előzetes kifogások, az érdem, a jóvátétel és a költségek, valamint ez utóbbi kettő értelmezése témakörében. Habár minden ítéletet egységként számolva máig az Amerikai Bíróság ítéleteinek száma alig haladja meg a kétszázat, ítélkezési gyakorlata mégis jelentős, és az amerikai kontinensen túlmutató jelentőséggel bír.

Az Amerikai Bíróság akkor jött létre, amikor az Emberi Jogok Európai Egyezményének rendszere már évtizedek óta – egyre sikeresebben – működött.⁶⁴ Az amerikai bírúk a kezdet kezdetétől azt az igen helyes, az emberi

⁶⁰ EJAB, Gangaram-Panday kontra Suriname, merits, rep., costs, 1994. január 21. C. sorozat No. 16. Az ügyben a Hollandiából kitoloncolt Asok Gangaram-Pandayt a repülőtéren elfogták a suriname-i hatóságok, majd a fiatalember a börtönben meghalt. A hatóságok szerint öngyilkos lett, ám teste ezt cáfolta: azon ugyanis súlyos bántalmazások látszottak.

⁶¹ EJAB, Hilaire, Constantine és Benjamin et al. kontra Trinidad és Tobago, merits, rep., costs, 2002. június 21. C. sorozat No. 94. Az ügyben a „kötelező” halálos ítélet, a kegyelem hiánya, a fogvatartási körülmények, valamint a tisztességes eljárás elve be nem tartására panaszkodtak a kérelmező, siralomházban ülő személyek illetve hozzátartozóik; a Bíróság meg is állapította többek között a tisztességes eljáráshoz való jog és az élethez való jog megsértését.

⁶² EJAB, Caballero-Delgado és Santana kontra Kolumbia, prel., 1994. január 21. C. sorozat No. 17. (Isidro Caballero-Delgado és María del Carmen Santanát katonák őrizetbe vették a Santander Tanárunió, illetőleg az Április 16-i Mozgalom nevű szervezetben való részvételük miatt; többé nem kerültek elő. A Bíróság megállapította az élethez való jog és a személyes szabadsághoz való jog sérelmét.) Lásd CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto: A Regra do Esgotamento dos Recursos Internos Revisitada: Desenvolvimentos Jurisprudenciais Recentes no Âmbito da Proteção Internacional dos Direitos Humanos. In: *Liber Amicorum Héctor Fix-Zamudio*. Secretaría de la Corte Interamericana de Derechos Humanos, San José, Costa Rica, 1998, pp. 15-43.

⁶³ Lásd továbbá SHELTON, Dinah: International Human Rights Law: Principles, Double, or Absent Standards? *Law and Equality: A Journal of Theory and Praxis*. Summer 2007, Vol. 25., pp. 467-505., p. 475.

⁶⁴ Vö. BERNHARDT, Rudolf: Rechtsfortbildung durch den Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte. In: BREITENMOSER, Stephan–EHRENZELLER, Bernhard–SASSÖLI, Marco–STOFFEL, Walter–WAGNER PFEIFER, Beatrice (eds.): *Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Liber Amicorum Luzius Wildhaber*. Dike-Nomos, Zürich, St-Gallen, Baden-Baden, 2007, pp. 91-101. Lásd továbbá MOWER, A. Glenn Jr.: *Regional*

jogvédelem szempontjából üdvös álláspontot foglaltak el, hogy szívesen átveszik egyéb emberi jogvédelmi rendszerekből, de különösen Európából az előremutató eredményeket.⁶⁵ Időközben azonban maguk is olyan fejlettséget értek el, amely olykor – például a később tárgyalt konzuli segítségnyújtás-halálbüntetés kontextusban⁶⁶ – még a Nemzetközi Bíróságét is meghaladta.⁶⁷ Mindezek alapján – úgy vélem – az európai szemlélőnek is érdemes megismernie az amerikai emberi jogvédelmi rendszert.

Anikó Raisz

The Inter-American Protection of Human Rights

Summary

The present paper gives a brief overview of the Inter-American human rights protection system. It summarizes the historical antecedents of the current one, so providing explanation to some of the features of the Inter-American system. Starting from Simón Bolívar and through the so-called American Conferences, the paper mentions some of the main achievements of the American continent as to international law and, especially, human rights.

The paper treats the main institutional and organizational questions, trying to outline the participation of the different states in the admittedly complicated Inter-American human rights protection system. It mentions problems like the debate with Trinidad and Tobago or the well-known Guantanamo-discussions. Apart from the brief

Human Rights, A comparative study of the West European and Inter-American systems. Greenwood Press, New York, Westport, Connecticut, London, 1991., pp. 25-31., 149-150.

⁶⁵ BUERGENTHAL, Thomas: The European and Inter-American Human Rights Courts: Beneficial interaction, in: MAHONEY–MATSCHER–PETZOLD–WILDHABER: *Protection des droits de l'homme: la perspective européenne, mélanges à la mémoire de Rolv Ryssdal*, pp. 123-133.; CANÇADO TRINDADE, Antonio Augusto: The Merits of Coordination of International Courts on Human Rights. *Journal of International Criminal Justice*, Vol 2, No. 1 (2004), pp. 309-312.

⁶⁶ EJAB, Tizenhatodik tanácsadó vélemény.

⁶⁷ Lásd továbbá CANÇADO TRINDADE, Antonio Augusto: Tribunais internacionais contemporâneos: coexistência e expansão, in: *DelRey jurídica*, Belo Horizonte, Brazil, January/June 2006, pp. 6-11.; FARER, Tom: The Rise of the Inter-American Human Rights Regime: No Longer a Unicorn, Not Yet an Ox. In: HARRIS – LIVINGSTONE (ed.): *The Inter-American System of Human Rights*. pp. 31-64.

analysis of the documents that serve as a basis for the Inter-American human rights protection system, the study presents the two most important organs: the Inter-American Commission on Human Rights, working in Washington D.C. and the Inter-American Court of Human Rights, seated in San José, Costa Rica. Without going into the details, the paper refers to some of their most important decisions/judgments, especially while drafting the two main fields of activity of the latter: the advisory opinions given and the contentious cases decided by the Inter-American Court of Human Rights. The examination of these would be of interest for European human rights lawyers as well, because the established jurisprudence of the Inter-American Court – at least partly – constitutes a landmark in international human rights law.